

węglowego okręgu Lausitz — za pośrednictwem kanałów, doprowadzających wodę z wielkich zakładów wodnych położonych na obrzeżeniu tego okręgu oraz północnej Turynii — przy pomocy zbiorników utworzonych w Lesie Turyńskim, na Unstrucie, Helmie itd. Okręgi przemysłowe Lipska, Halle, Bitterfeldu, Dessau i Magdeburga będą zaopatrywane dalekosiężnymi kanałami. Alimentację będą prowadziły na przemian zakłady wodne Elbaue (koło Torgau), Bodewerk (wschodnia część Harzu) i Letzlinger Heide (na północ od Magdeburga)³.

Innym trudnym problemem gospodarki wodnej jest zanieczyszczanie wód. Szczególnie wielkie jest ono w górnej Łabie, w obu Muldach, w Białej i Czarnej Elsterze oraz w górnej Sprewie, nad którymi rozłożyły się liczne miasta. Ogółem przez sieć kanalizacyjną miast NRD przechodzi rocznie 2,6 mld m³ ścieków; w roku 1985 ilość ta wzrośnie do 5,4 mld m³.

W dziedzinie rolnictwa niezbędne jest nawodnienie około 1.700.000 ha i odwodnienie około 1.190.000 ha ziemi. Podniesie to wydajność zmeliorowanych pól o 10,2 q z hektara (w przeliczeniu na zboże). Do najważniejszych obszarów wymagających odwodnienia należą: Spreewald, moczary brandenburskie, doliny rzek Elde i Lewitz w Meklemburgii, Altmark i Drömling. Nawodnienia zaś potrzebują suche obszary Brandenburgii, Turynii i Saksonii-Anhalt.

Plan przewiduje wreszcie wykorzystanie wód dla celów energetycznych, żeglugi, sportów wodnych oraz zabezpieczenie terenów zagrożonych przez powodzie.

Omawiana praca jest ilustrowana przy pomocy map i wykresów. Zawiera też podstawowe dane statystyczne oraz wykaz wykorzystanej literatury.

Ryszard Domański

„BERICHTE ZUR DEUTSCHEN LANDESKUNDE”. Wyd. Bundesanstalt für Landeskunde. Zentralarchiv für Landeskunde von Deutschland. Band 20, Heft 1. Remagen 1958; stron tekstu 176+132 strony bibliografii rycin 6, map 16 w tekście i 2 poza tekstem.

Wydawnictwo to wychodzące w NRF pojawia się sporadycznie w zależności od materiałów będących do dyspozycji redakcji. Na jeden tom składają się 2 zeszyty. Jak sam tytuł wskazuje, czasopismo to poświęcone jest głównie problematyce krajowej.

Na omawiany tom składają się następujące działy: I Studia regionalne (*Landesbeschreibung*), II Wyniki badań i sprawozdania, III Komunikaty, IV Recenzje, V Przegląd artykułów z czasopism, VI Bibliografia.

Dział studiów regionalnych otwiera artykuł Wagnera E. (Essen) pt. *Wirtschaftsgeschichte und heutige Wirtschaftslandschaft des Hohen Westerwaldes*. Stron 24, pozyc. literatury 44.

Artykuł ten jest rozszerzonym referatem wygłoszonym dnia 7 VI 1953 r. w Hachenburgu na XX Zjeździe Związku Geografów-historyków obszaru Nadrenii z siedzibą w Bonn.

We wstępie autor podaje krótki zarys historii Westerwaldu, którego dzieje sięgają 1048 r. Kraina ta stanowi naturalną jednostkę krajobrazową wnoszącą się około 480 m ponad sąsiednie obszary zbudowane ze skał bazaltowych. Odnacza się niekorzystnym klimatem i skąpym zalesieniem w wyższych partiach. Ze względu na prymitywną gospodarkę hodowlaną w XIX w. wyżynę Westerwaldu nazwano „ziemią ubogich ludzi”.

³ Działalności inwestycyjnej winna towarzyszyć przemysłowa polityka lokalizacyjna. Chodzi o skierowanie przemysłu, a zwłaszcza przemysłu chemicznego i przyszłych elektrowni jądrowych, do miejsc zasobnych w wodę i — jeśli to jest możliwe — posiadających niewykorzystane rezerwy w urządzeniach wodnych.

Charakterystykę warunków naturalnych autor ograniczył do uwag ogólnych. Gruba pokrywa bazaltowa zalega powierzchnię, miejscami występuje miocen; głównymi surowcami górniczymi są węgiel brunatny oraz ruda żelazna, nie mająca dziś większego znaczenia. Panuje tu klimat oceaniczno-wyżynny, z maksymalną ilością opadów w zimie, ze średnią wieloletnią około 1000 mm.

Ze względu na tranzytowe położenie tej krainy osadnictwo rozpoczęło się już 500 lat przed n. e. Podwaliny zagospodarowania zawdzięcza się Celtom; Frankowie byli kontynuatorami, przyciągały ich bowiem rudy żelaza i wartościowe lasy jako materiał opalowy dla hut.

Osadnictwo i rozwój gospodarczy, opracowany w aspekcie historycznym i terytorialnym, dają przekrój dziejów Westerwaldu od najdawniejszych czasów do obecnych.

Specjalną uwagę autor poświęcił historii rozwoju kultury agrarnej, przy czym zaznaczył, że istnieją jeszcze obszary tak kamieniste, iż zagospodarowanie ich natrafia na niepokonalne trudności. Obecne położenie ludności Wysokiego Westerwaldu znacznie się poprawiło dzięki zastosowaniu na szeroką skalę melioracji, usprawnienia transportu, zatrudnienia w pobliskich okręgach przemysłowych, a przede wszystkim w kopalniach węgla brunatnego i kamieniołomach bazaltu.

Wychodźstwo lokalne kieruje się głównie do Westfalii i dotyczy gmin położonych z dala od linii kolejowych, na skutek czego stan ilościowy ich ludności od 100 lat nie ulega prawie żadnej zmianie.

Artykuł ten zakończony jest uwagą, że skąpe dochody z rolnictwa zaledwie pozwalają na minimum egzystencji, dlatego staje się rzeczą konieczną stworzenie dodatkowych źródeł utrzymania dla tamtejszej ludności.

Ogólnie można stwierdzić, że autor na podstawie swej rzeczowej analizy stosunków ekonomiczno-historycznych i geograficznych nie wysunął bardziej wnikliwych wniosków.

Drugim artykułem tego działu jest studium porównawcze z zakresu geografii miast J. Körbera (Remagen) pt. Würzburg, Ulm und Freiburg im Breisgau nach der Zerstörung 1944/1945 (36 stron, 2 mapy, 1 tabela 50 pozycji literatury).

We wstępie autor zastanawia się nad problemami odbudowy miast. Wyróżnia się tu trzy możliwości: a) nadanie pierwotnego wyglądu i struktury, b) nadanie nowego kierunku odbudowie prowadzonej w miejscu zburzonej części miasta, c) znalezienie zupełnie nowego rozwiązania urbanistycznego, uwzględniającego potrzeby wzrostu ludności i rozlokowania przedmieść.

Autor po zwięzłym naszkicowaniu dziejów Würzburga, którego historia sięga czasów frankońskich, stwierdza, że druga wojna światowa przekreśliła całkowicie plany konserwacji starych zabytków. Walki powietrzne, bombardowanie i pożary zniszczyły w 74,2% zabudowania, a ilość mieszkańców miasta spadła z 101 345 w 1939 r. do 55 604 osób.

Odbudowa, której przebieg autor analizuje, dzięki natychmiastowej konserwacji dawnych fundamentów postępowała tak szybko, że już w 1955 r. miasto odzyskało swój poprzedni wygląd, przekraczając liczbę przedwojenną mieszkańców o 380 osób. Autor załączył 2 plany Würzburga: jeden z r. 1945 po jego zniszczeniu, na którym barwą popielatą oznaczono zabudowania zniszczone, czarną zaś pozostałe, oraz drugi plan z 1954 r., w którym różnymi barwami oznaczono zabudowania pozostałe po zniszczeniu oraz nowo odbudowane. Oba plany są bardzo instruktywne i przejrzyste (brak podziałki!), a metoda, za pomocą której zostały wykonane, zasługuje na naśladowanie. Odnośnie do Ulmu, autor po naszkicowaniu historycznej sylwetki miasta podaje, że stare miasto uległo zniszczeniu w czasie ostatniej wojny w 81%, ogólne zaś straty w budynkach wynosiły 43%; przedwojenna ilość jego mieszkańców (68 585) została już w 1955 r. przekroczone (89 133).

Miasto Freiburg im Breisgau w 1939 r. liczyło 108 487 mieszkańców, po wojnie

93 075, po odbudowie zaś w 1955 r. 128 978. I w tym wypadku rozważania autora przeszły poprzez analizę historyczną i urbanistyczne zagadnienia odbudowy na temat obecnego stanu gospodarczej i przestrzennej rozbudowy miasta. Rozważania te uzupełnione są statystyką strat wojennych w ludziach, zatrudnienia mieszkańców oraz obciążeń finansowych.

W końcowych porównaniach, dotyczących problemów odbudowy tych trzech miast, autor dochodzi do wniosku, że geograf-urbanista posługuje się w badaniach własną wypracowaną metodą, która polega przede wszystkim na dokładnej analizie czynników miastotwórczych.

W dziale drugim, zatytułowanym „Wyniki badań i sprawozdania”, znajdujemy nekrolog H. Schmitthennera poświęcony Rudolfowi Reinhardowi. Autor omawia na 12 stronach jego działalność naukową oraz daje zestawienie wydanych przez niego publikacji.

Zmarły R. Reinhard w 1946 r. był organizatorem jedynege geograficznego muzeum. Autor nekrologu pisze, że „25 XI 1945 musiał on oddać kierownictwo niemieckiego Instytutu Krajoznawczego obcemu geografowi” oraz, że „...” wówczas toczył się jeden z ponurych dramatów denazyfikacji, w którym człowiek ten został zniszczony”.

Lista prac geografa gospodarczego R. Reinharda zawiera 49 pozycji.

W tymże dziale zamieszczono sprawozdanie R. D. Schmidta (Remagen), Die deutsche Landeskunde auf dem 31 Deutschen Geographentag am 30. 7.—2. 8. 1957 in Würzburg. Krótkie sprawozdania obejmują 12 referatów (stron 22).

Tematy referatów dotyczyły następujących zagadnień: 1) wahań klimatycznych, 2) problemów geomorfologicznych, 3) pierwszych wyników badań historii krajobrazu kulturalnego półn.-zachodnich Niemiec przy pomocy izotopu C¹⁴, 4) uchodźstwa na obszarze Lasu Frankońskiego, 5) typów targowisk, 6) średniowiecznego hutnictwa w górach Harzu, 7) geografii rolnictwa.

Interesujący był referat prof. W. Flohna dotyczący wahań klimatycznych i jego geofizycznych przyczyn w ostatnim 1000-leciu. Przyczyny tych wahań należy się doszukiwać w zmianach cyrkulacji atmosferycznej, podnoszeniu się poziomu mórz około 1 mm rocznie, w stale zwiększającej się zawartości CO₂ w atmosferze i jego wpływie na wypromieniowanie ciepła ziemi, w powstrzymywaniu promieniowania słońca przez pyły wulkaniczne unoszące się na znacznych wysokościach, wreszcie we wpływie różnych czynników natury antropogenicznej.

Do działu „Komunikatów” weszło sprawozdanie z posiedzenia zespołu nr 1 geografów-historyków Instytutu Geograficznego Uniwersytetu w Marburgu, „Mittelteilung des Siedlungsgeographisch-historischen Arbeitskreises” nr 1.

W dniach 27 i 28 X 1957 r. odbyło się posiedzenie naukowe wspomnianego zespołu poświęcone historii form uprawy roli (*Flurformen*). Szereg referatów stało się podstawą do dyskusji uczestników zebrania „okrągłego stołu”. I. I. H. Mortensen (Göttingen) mówił o problemach krajobrazu kulturalnego Niemiec z czasów średniowiecza („Probleme der mittelalterlichen deutschen Kulturlandschaft”). Referent tłumaczył zmiany zachodzące na przestrzeni wieków w krajobrazie upraw rolnych, osadnictwa wiejskiego i w obszarach zalesionych. Przyczyną tych zmian były często kryzysy agrarne i spowodowany nimi upadek rolnictwa. Natomiast nie wyjaśnionym zjawiskiem jest tworzenie się pustkowi. Przede wszystkim ważny jest fakt, że każdy stopień kultury rolnej stawiał glebie inne wymagania. Z. M. Born (Marburg a. d. Lahn) omówił pasmowe kształty uprawy roli i ich poprzednie formy w górzyskich obszarach Hesji, ilustrując swój wykład 6 rycinami. („Langstreifenfluren und ihre Vorformen in den hessischen Berglandschaften”).

Autor przeprowadził analizę różnych form uprawy od czasów przedhistorycznych. Odnośnie do formy podłużnej (pasmowej) uprawy roli w tym obszarze doszedł do wniosku, że pozostaje ona w pewnym związku z genetycznymi właściwościami gleby,

z rzeźbą terenu a przede wszystkim z warunkami nabywania praw własności; powstanie tej formy poprzedzał napór zwartego osadnictwa. 3. G. S. Oberbeck (Hanower), przedstawił nowe wyniki badań nad formami upraw roli w Dolnej Saksonii, zaopatrując swój wykład w 9 barwnych planów i opierając się na 47 pozycjach literatury („Neue Ergebnisse der Flurformenforschung in Niedersachsen”). Autor starał się wskazać na niektóre ważne problemy aktualne tego zagadnienia, które już poprzednio opracowywane było przez innych autorów. W swoim artykule omawia metodę badań, ocenę i wykorzystanie materiałów kartograficznych, wyniki zdjęć kartograficznych, wykopalisk świadczących o dawnych formach upraw na terenach zalesionych. Artykuł ten Oberbeck kończy syntetycznymi uwagami w 13 punktach. 4. H. Jäger (Würzburg) przedstawił problemy i stan badań nad formami uprawy roli w południowej części Niemiec („Probleme und Stand der Flurformenforschung in Süddeutschland”). Swoje studia autor oparł na zebranej literaturze (93 pozycji), oraz na materiale kartograficznym (7 map). Badania tego obszaru są prowadzone od przeszło 50 lat, którym poświęcono 60 rozpraw naukowych. Do każdej mapy zamieszczonej w tekście autor dołączył wyczerpujące objaśnienia. Artykuł, oprócz zebrania dotychczasowych wyników badań, daje cenne uwagi autora oparte na jego własnych pracach.

Dział recenzji zawiera 9 omówień dzieł z zakresu geografii ekonomicznej, historycznej i geomorfologii, a „Przegląd artykułów z czasopism” (do 21 VII 1957) 30 pozycji.

Dział bibliograficzny obejmuje 132 str. (okres 1 VII—31 XII 1956).

Dział ten, bardzo starannie opracowany, składa się z 9 różnych części oprócz części ogólnej i komunikatów bibliograficznych.

Stwierdzić należy, że czasopismo „Berichte zur Deutschen Landeskunde” jest wydanictwem stojącym na wysokim poziomie, wyróżniającym się doбором autorów wraz z pewną specyfiką opracowywanych tematów.

Jan Moniak

„JAHRESRING 57/58”. Ein Querschnitt durch die deutsche Literatur und Kunst der Gegenwart. Herausgegeben vom Kulturkreis im Bundesverband der deutschen Industrie und bearbeitet von RUDOLF DE LE ROI, LUDWIG GROTE, JOACHIM MORAS, HERMANN RINN. Deutsche Verlags-Anstalt Stuttgart.

Pierwszy tom rocznika, noszącego tytuł „Jahresring”, ukazał się w r. 1954. W mniejszym tomie znajdujemy też informacje o jego genezie i celach. Dowiadujemy się z nich, że Związek Przemysłowców NRF (*Bundesverband der deutschen Industrie*) doszedł do przekonania, iż rozkwitowi gospodarczemu kraju nie towarzyszy odpowiedni rozwój kulturalny. Stworzył więc w ramach swej organizacji oddział kultury (*Kulturkreis*). Nowo utworzona komórka pracuje niezależnie od państwowych i samorządowych instytucji kulturalnych w uzupełnieniu działalności *Stifterverband*, który popiera głównie prace naukowe i badawcze, podczas gdy tu rozciąga się opiekę przede wszystkim nad pisarzami, malarzami, rzeźbiarzami, architektami i muzykami. Celem tej organizacji jest:

1) Wyszukiwanie i popieranie młodych talentów literackich i artystycznych, a tym samym podniesienie literatury i sztuki NRF.

2) Wydawanie w tym celu czasopisma „Jahresring”, przyjmującego do druku utwory i prace (często dotąd nie publikowane) współczesnych poetów, eseistów, krytyków, którzy wypowiadają się tu na temat współczesnego malarstwa, plastyki, muzyki, literatury, a nawet techniki i przemysłu, a tym samym dokonują przeglądu najnowszych osiągnięć we wszystkich dziedzinach kultury Niemiec współcze-